

II. Honfoglalás. A település menete és a megszállott földek katonai biztosítása.

A honfoglalás Kende törzsének juttatta¹ a Felsőtisza vidék kelet felé erősen exponált, katonai védelem szempontjából rendkívül fontos területét. A mai Szatmár megye délnyugati szögében — krónikáink² és a későbbi birtokviszonyok tanúsága szerint — a törzs Kaplony-nemzetsége települt le,³ míg nyugatabbra a Nyírségen a Balog-Semjének legeltették nyájait.⁴ Egy-egy nemzetség élettere hatalmas földekre terjedt ki, tekintélyes foltok maradtak azonban kihasználatlanul, melyekre a gazdasági formák fejlődésével új jövevények tették rá a kezüket. Az itteni birtokviszonyok ezért már az okleveles korszak megindulásakor is nagyon változatosak.

Az első alkalommal megszállott vidék határát itt is földrajzi tényezők szabták meg. Ennek ellenére, bár a magas hegyek és a sötét bükkösök vidéke, ahová a magyarság később sem

¹ Hóman B. (—Szekfü Gy.): Magyar történet. 2. kiad. I. 123. 1. — A neolith óta ránkmaradt, rendszeres feldolgozás híján át nem tekinthető szatmári leletekből (1. Archeológiai Értesítő 1892. 416. 1.: Mihálik J.: A bujánházai Bélavára nevű őskori erőd; Borovszky S.: Magyarország vármegyéi és városai. Szatmár vm. 402—411. 1., Schönherr 351. 1.) megyénkben igen korán letelepült népek jelenléte mutatható ki. Közülük csak azokat a honfoglaláskor itt talált szláv töredékeket tárgyalhatjuk, melyekről Kniezsa István már egységes képet adott (Szent István-émlékkönyv, Bp. 1938. II. 412—3. 1.). Munkánk nem itt, hanem, mint-hogy a későbbi lakosság népi összetételében is szerepük volt, fejezetenként és utóbbi összefüggésben fogja őket tárgyalni.

² Kézai Simon: Cund ... circa Nyr habitauit, huius filii Cusid et Cupian sunt vocati: Scriptores rerum Hungaricarum, ed. E. Szentpétery, I. 166. 1. Kb. ugyanez: Scriptores I. 291. 1.

³ Karácsonyi János (Magyar nemzetségek II, 290. 1.) teóriája a nemzetség dunántúli származását vitatja, mert az ő rendszerébe a másodlagos szatmári település jobban illik. Végső értelemben nem lehetetlen, hogy az első szállások valóban a Dunántúlon voltak s az áttelepülés csak néhány évtizeddel a honfoglalás után történt, ez azonban éppoly kevésbé bizonyítható, mint az ellenkezője és így leghelyesebb, ha a krónikák családi hagyományokat őrző adatait fogadjuk el.

⁴ A honfoglalás korából ma Szabolcs vm.-től keletre nincsenek archeológiai leletek, ennek azonban a helyi kutatás szervezetlensége is oka lehet.

jutott el, jóval keletebbre kezdődik, sőt a déli Krasznapart kivételével távolabb van a síkság összefüggő tölgyerdőinek határa is — itt pár száz évvel később jelentek meg az első telepek —, a Szamos két partja tehát még jó darabon használható lett volna: a Nyírség szélétől és a lápoktól keletre eső területeket mégis megszállatlanul hagyták. Ennek pedig — természetesen azonfelül, hogy az akkori magyarságnak aránylag szűk terület elegendő volt s nem törekedett minden hozzáférhető föld birtokbavételére — elsősorban védelempolitikai okai voltak. Ez a szempont a megtelepedés egész rendszerét döntően befolyásolta¹ és a támadásnak erősen kitett keleti határon többszörös erővel kellett érvényesülnie. A magyarság azért látta jónak a mocsarak vonalán megállapodni, hogy így a szatmár—ugocsa—bereg-i ös-erdőkön kívül még egy belső védelmi vonalat kapjon.²

A lakosság védelmére hamarosan megszervezésre került az őrségek sora, a mesterséges gyepü. Vonala — ha a rekonstruált birtokviszonyokat is segítségül hívjuk — pontosan mutatja a honfoglaláskor megszállott terület határát. Emlékét sok közvetlen bizonyítékon kívül királyi várjobbágytelepek őrzik. Az ország keleti őrségét tehát már a X. században a fejedelem rendezte be, ezért maradtak az itteni katonáskodó népelemek később is az Árpád-család birtokában.

Egyik pontosan kimutatható gyepü a Tiszától, valamint az Ecsedi-láp északi, keskenyebb és jobban támadható részétől pár kilométerrel nyugatra húzódott, az egyaránt kitűnő kémlelő- (leshegy) és búvóhelyeket adó dombosvidéken. A szabolcsi Nyírlövő nevében katonáskodó nép emléke maradt meg. Nem sokkal alatta fekszik az azóta eltűnt Mérgesd, 1282-ben a borsovai várispánság tartozéka.³ Ugyanezen a tájon a mai Pusztadobos, a középkori Várasdobos mellett a XIII. században vár állott,⁴ sőt a Dobos név egyik magyarázata is határőrök itteltét tételezi föl.⁵ Valószínű, hogy egykor Vaja lakói is a király népei közé tartoztak. Déli szomszédjának, Őrnek neve a gyepü kétségtelen bizonyítéka. Alább Hodász a XIII. században királyi

¹ Hóman B.: A magyarok honfoglalása és elhelyezkedése 47. l. (A magyar nyelvtudomány kézikönyvei I. 7.)

² Ugyanebből az okból valószínűtlen az is, hogy már a Nyírség belsejében, vagy Nagykároly vidékétől, a Kaplony-nemzetség szállásföldjétől nyugatra megállott volna.

³ ... terram castri nostri Borsua. Wenzel IX. 329. l.

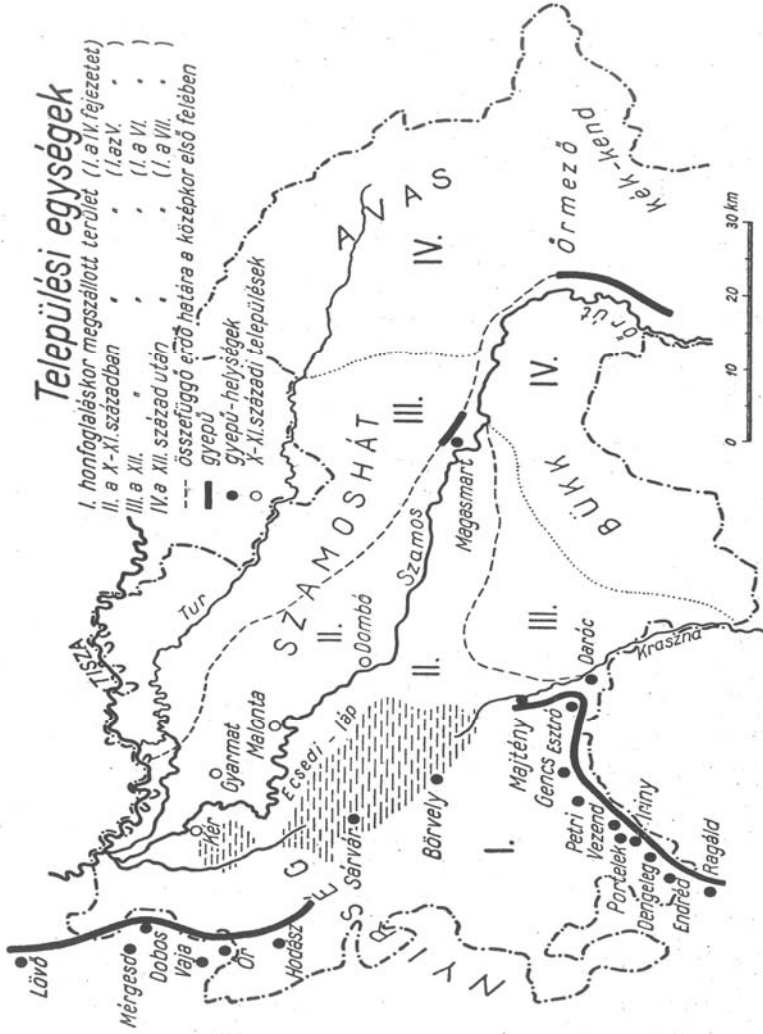
⁴ Castrum Kokoth, Wenzel X. 225. l., Kakathwara: 1393. Vay 605.

⁵ Pais D.: Hírhegy és Dobverőhegy. M. Ny. XIII. 230. l.

Települési egységek

- I. honfoglaláskor megszállott terület (I. a II. fejezetet)
- II. a X-XI. században (I. a V. . .)
- III. a XII. (I. a VI. . .)
- IV. a XII. század után (I. a VII. . .)
- IV. a XII. századig erős határa a középkor első felében

- gyepű
- gyepű-helységek
- X-XI. századi települések

3. sz. vázlat.

szolgák telepe, egy részében éppen sagittariusok laktak.¹ Határában megvolt már a középkorban² a ma északkeletre található Leshegy.³

Egy másik kimutatható védővonal a mocsaras Kraszna folyótól az Ér mentén húzódott délre, Bihar felé,⁴ itt is nagyobb s könnyebben védhető vizek lábánál. Gilvác királyi vára⁵ a Kraszna túlsó partján valószínűleg nem számítható ide, a balparton fekvő Daróc azonban — egykor kétségkívül királyi birtok — már ennek a sornak része.⁶ Esztró szláv neve gyepüt jelent⁷ s a Ragáld melletti Sárvár erősségét⁸ is ebben a szervezetben használhatták fel. Az Érmellék három faluján, Teremen, Irinyen és Ragáldon a XIII. század elején várjobbágyok éltek,⁹ Vezend, 1262-ben a keresztes-konventé,¹⁰ bizonyára ugyancsak királyi adomány útján jutott egyházi kézbe s nem lehetett más a többi falu (Gencs, Portelek, Dengeleg, Endréd) — valamenyien kisenemes-telepek — eredete sem.¹¹

Az északi és déli, könnyebben áttörhető szakaszoknak tehát gondosan kiépített őrség-sorai voltak. Nem tudunk azonban bizonyosat arról, hogy a kettő között, az Ecsedi-láp főtörzsének nyugati vonalán, Hodász-Meggyestől a Krasznáig, állott-e

¹ 1272 < 1511. Ibrányi.

² Leshegh, Leshegye: 1454. Petróczy 97. l., Lel. Met. Szat. 32, Lel. Beres. XXII. 29., Múz. 2.

³ Nem cáfolja a Nyírség honfoglaláskori megszállását az a tény, hogy ettől a gyepütői nyugatra is vannak kisenemes-faluk. Ezek ugyanis, mint látni fogjuk, igen különböző eredetűek lehetnek, egyesek pl. az eredeti várjobbágyközösségek másodlagos kitelepülései is, amit a Terecséből Petneházára és Vajáról Laskodra irányuló költözés analógiájára képzelünk el. (l. az Adattárban. Utalunk Hodász, Jánosi és Derzs birtokoscsaládainak sorsára is.) Ezért tartozhattak az említett faluk a középkorban Szatmár megyéhez, míg nyugatabbra már a szabolcsi várispán volt az úr.

⁴ A szatmári gyepük északi és déli folytatására vonatkozóan l. Fodor F.: Adatok a magyar gyepük földrajzához. Hadtörténelmi Közlemények. 1936. 135. l.

⁵ 1324. Anj. II. 166. l.

⁶ L. az Adattárban.

⁷ Tagányi: Gyepű és gyepüelvc. M. Ny. 1913. 257. l.

⁸ Sarwarfuk: 1338. Károlyi I. 135. l., Endréd: Forster Gy.: Magyarország Műemlékei II. 766. l.

⁹ Reg. Var. 197. l., 1279: Fejér V./z. 500. l., 1265: Fejér V./2. 390. l., Ernszt 2834, 1282: Ernszt 2059.

¹⁰ Károlyi I. 2. l.

¹¹ A vonal mögött ősi nemzetségi birtokokon kívül itt is akadnak kisenemes-faluk s egy-két más csoportba tartozó is. A visszatelepülés itt sem lehetetlen. Szentmiklós, Ónod és Tibatelve esetében a kései kialakulás, illetve a birtokosok más faluval való kapcsolata igazolható. Besenyő a király későbbi telepítései közül való.

hasonló szervezet. A gyepü, mint, ismeretes, nem volt megszakíthatatlan: sok helyen a természet is elég védelmet nyújtott. A későbbi időben is járhatatlan lápvidék, amelyen csak két út vezetett át, valószínűleg minden külön intézkedést fölöslegessé tett. Amennyiben északi szűkületénél vagy Tyúkod—Börvely közt,¹ — hol a középkorban is küzlekedni lehetett — áttöréstől tartottak, ezt a veszélyeztetett torkokban fekvő váraknak — északon Sárvár, délen Börvelyé — kellett kivédeni. Börvely vára már a XV. században a múlté,² annakidején tehát bizonyára még nem a lovagkor várvédelmi követelményeinek megfelelően s így jóval korábban épült. Legvalószínűbb, hogy népvándorláskori szláv földéptménnyel van dolgunk, amit magának és közvetlen környékének szláv eredete tesz valószínűvé. Az ugyancsak korán épült Sárvár alapítói inkább magyarok voltak.³ Akárhonnan valók azonban a várak, magyar védőrendszer használta fel őket. Nyugati szomszédságukkal együtt ezek is az uralkodó birtokban kellett hogy legyenek, mert okleveles korszakban a pár száz évvel később jött Gutkeledek kezén voltak.

A leírt határvonal falvait és melléktelepüléseiket tehát, amennyire megállapítható, az Árpádok és jogutódaik, az ettől nyugatra eső földet a Balog-Semjén és Kaplony-nemzetség szervezték meg. Kivételnek csak a Gutkeledek lánpminti birtokának nyugati folytatása tetszik, valamint néhány ezzel határos falu (Piricsén, Szennyesen kismesek, Vada körül várjobbágyok, Mérken nemzetség), bár erről a Szakoly—Encsencs—Vasvári vidékén fekvő nagyobb összefüggő komplexumról hiányos adataink miatt nem állíthatunk bizonyosat. Nem lehetetlen, hogy a két nagyobb Balog-Semjén birtok közé ékelt terület eredetileg maga is a nemzetség szállásföldjei közé tartozott.

Az első északkeleti gyepüt a magyarság nagyon korán átlépte. Erdély megszállása, tudjuk, már a X. században megtörtént,⁴ s benne észak-déli irányú, a Szamos és talán a Kraszna völgyén lefelé irányuló hullámoknak is része volt, amire vonatkozóan sokat mondhat még Szatmár és a tőle délre elterülő megyék számos egyező nevének — Csaholy, Cégény, Bagos, Vaja, Karulya stb. — közelebbi vizsgálata, de ehhez előbb a

¹ 1476. Lel. Acta 28.

² 1430. Kállay, saec. XV. R. II. 613, Lel. Acta 14, 1448. Dessewffy.

³ L. Sárvárnál.

⁴ L. Kniezsa: i. cikkét Szent István-emlékkönyv II. 389. 1. skk.

többi megye települési viszonyainak pontosabb ismerete volna szükséges. Nem közömbös az sem, — amiből Karácsonyi János¹ oly messzemenő következtetéseket vont le, — hogy t. i. a középkori erdélyi egyházmegye az Erdélyi-medencén kívül kinövés-szerűen Szatmár megyét is magán viselte. Ebből az elrendezésből annyi mindenesetre következik, hogy az alapítás korában, tehát Szent István idején élt a két terület összetartozásának tudata s minthogy ellenkezőre nem gondolhatunk, csak észak-déli irányú település lehet a magyarázat. Északkelet felé a beregszászi — XI. századi — lelet² jelöli az első határ igen korai át-lépését, ami megint Szatmár nagy részének előzetes megszállását tételezi föl. Mindenkép valószínű tehát, hogy kelet felé irányuló hullámok a közbeeső Szamos-völgyet sem hagyták megszállatlanul s ott az első telepések már a X. század végén megjelentek. A Szamoslát közelebbi vizsgálatából kitűnik, hogy valóban így is történt. A Szamos balpartján egy Kér, a jobbparton nem sokkal az erdőhatár alatt egy Gyarmat nevű helységgel találkozunk, törzsi helynévadás pedig a X. század után alig lehetséges. Kele- tebbre két szláv eredetű helység (a Jánk—Majtis környéki Malonta s a mai Komlódtótfalu középkori Dombó nevű része) elnevezésének hangsajátságaival bizonyítja, hogy ezen a területen legkésőbb a XI. században szláv-magyar érintkezésnek kellett lenni.³

A magyarság első képviselői itt az addigi településhatár nemzetségeitől kibocsátott rajok voltak. Királyi adomány talán nagyobb s egységesebb területet adott volna nemzetségeknek: ezek azonban kicsinyek s az ősi gazdálkodásnak megfelelően a Szamos mindkét partján fekszenek. Ilyen a Balog-Semjének három faluja: Kér, Panyola, Semjén, amelyek neve is mutatja, hogy a legősibb telepekkel van dolgunk. A Kaplony-nemzetség szamos-torkolati települése (Varsány—Olcsva körül) — s talán a Kolcs—Krassó vidéki is — ugyancsak nagyon réginek látszik, míg többi telepeit valamivel később szerezte. Lehetséges, hogy a nyugatabbról jött Szenté-Mágócs-nemzetség Cégény körüli kétparti falui is ebből a korból valók, de a Káták két délre fekvő, nagybirtok-szomszédaihoz hasonló szerkezetű lápmenti terü-

¹ A honfoglalás és Erdély. Katholikus Szemle. 1896. 472. 1.

² Hampel: Alterthümer des frühen Mittelalters in Ungarn. II. 623—6. I. Ugyanó: Újabb tanulmányok a honfoglaláskor emlékeiről. Bp. 1907. 102. 1.

³ Kniezsa: i. m. Szent István-émlékkönyv 413. 1.

lete már nem föltétlenül korai megszállású. A nemzetségektől el nem foglalt vidékek a királyi ispánságok megszervezésekor az uralkodó tulajdonába mentek át. Benépesítésük egy részben maguk a királyi uradalmak, egy részben pedig a XI—XII. században nagyobb területen adományt nyert nemzetségek (Gutkeled, Hontpázmány) gazdaságának kereteiben történt.

Bár a X. században megült terület igazolható északi határait az említett Gyarmat és Malonta jelentik, valószínű, hogy a valamivel fölöttük elhúzódó, délibb telepekkel összetartozónak tetsző kisnemes-vidék sem sokkal fiatalabb, úgyhogy az Ar—Fülesd—Hodos—Sár-vonalig, keleten pedig csaknem a Szamosig terjedő erdő kivételével az egész Szamoshat nem sokkal az első gyeplő felszakadása után megszállott földnek számítható. Délen, a Kraszna jobbpartján sűrű erdőségek állottak s itt a település sokáig nem haladhatott előre nagy lépéssel. Az Avason, Bükkben s az említett nagy erdőkben néhány erdőóvón kívül nem lakott még ember, legfeljebb a hegyek közt futó Szamos völgyén jelezte néhány elszórt település az Erdély felé előrenyomult magyarság útját.¹

Ha Erdély elfoglalása után a Tiszavidéknek nem is volt szüksége többé az érvidéki gyeplő pótlására, északkelet felé még mindig gondoskodni kellett a védelemről. Eddigi kutatóink szamosmenti helynevekben a második védővonal emlékét vélték felfedezni. A két vonal közelsége, a Szamoskétpart szoros összetartozása² és a beregszászi lelet ezt már eleve valószínűtlennek teszik. A bizonyítékul használt helynevek pontosabb vizsgálata után kitűnik, hogy nincs köztük olyan, mely a teória kétségtelen igazolására kielégítő lenne.³ Szilárdabb, történeti adatokat csak a Szatmárnémetitől jóval keletre fekvő pontokon találunk, ahol az erdélyi gyeplő folytatásáról lehet szó: a Szamosjobbpart

¹ A legkorábbiak, Romád és Tomány, ebből az időből valók lehetnek. Kniezsa (Szent István-émlékkönyv II. 385—6. 1.) valószínűnek tartja a Szamosbalpart X. századi megszállását.

² A faluk határa is egyik partról a másikra terjed: Makkod, 1433. Wenzel XII. 123. l., Vetés: 1391. Lel. Met. Szat. 5.

³ Karácsonyi János (Halavány vonások hazánk Szent István kori határaihoz, Századok 1901. 1031—53. l.) csak általánosságban beszél szamosi gyeplőről s mindössze Erdőszádát említi bizonyítékul. Fodor Ferenc idézett tanulmányában (Hadtört. Köz. 1936. 113. l. skk.) az addig gyűjtött anyagot szedi össze és egészíti ki: az itt említett szegek, csekék, cégények és daróctelepnek nem föltétlenül gyeplőmaradványok, ezt Sebestyén Gyula (A székelyek neve és eredete, Ethnographia 1897. 143. l.) sem bizonyította meggyőzően. A szatmári Kolcs (l. Tagányi: i. m., Magyar Nyelv 1913. 260. l.) eredeti névalakja más volt.

erdős hegyei — később Kővár vidéke — magukban is elég védelmet nyújtottak; támadásoknak csak a Lápos völgye nyithatott utat.¹ Ebbe az irányba mutat a másik parton fekvő «via Eur»² s a nagybányai Őrmező,³ az őrszolgálatot 1216-i, 1231-i⁴ oklevelek kétségtelenül török eredetű Kék-kend népei⁵ látták el.⁶ A láposi gyepűtői északra újból magas hegyek s róluk a síkságra is leérő lakatlan erdők tették fölőssé a folytatólagos őrségeket. Erdőmentes területet, talán támadható átjárót őriztek a magasmarti (= ma Patóháza) sagittariusok⁷ és esetleg a szinyéri vár is. Amennyiben innen északnyugatra, az ugocsai—beregzi rengetegeik előtt voltak még őrségek, nem mondhatunk róluk bizonyosat. Egyáltalán nem lehetetlen, hogy a túrmenti erdőségek mögött újra lakott terület kezdődött s ebben az esetben a védelem pontjai Sárköz fölött, megyénk területén kívül sorakoztak tovább. Emellett szólna a korai beregszászi lelet, amiből azonban a környék rendszeres megszállására teljes bizonyossággal nem lehet következtetni. Másik lehetőség a szamosháti erdők alatt húzódó és a szamosihoz kapcsolódó gyepű, de ennek az okleveles támasztékai éppúgy hiányoznak. A feltevésre legfeljebb az akkori erdők szélén csoportosan fekvő kishemesfaluk egy részének várjobbágyi eredete, valamint a Kölcse határában említett — talán országos — gyepű adna alapot.⁸

A szatmári ispánság szervezésekor lakatlanul maradt területek erdőségeibe a magyarság kb. egy évszázaddal később kezdett behatolni. Kiinduló pontunk itt a Túr mindkét partján elterülő nagy Sente-Mágócs birtoktest lehet, melynek XII. századvégi települési viszonyairól a híres cégénymonostori ok-

¹ Pais D.: Kék-kend. Körösi Csoma-Archivum I. 270. 1.

² 1231: Wenzel XI. 232. 1., DI. 266. Szentpétery (Regesta 152. 1.) formai okokból gyanúsak mondja, az adományozás azonban kétségtelenül megtörtént s a helynevek is történeti alakokat őriznek.

³ U. et C. 34. 23.

⁴ 1216: Fejér III./I. 176. 1. DI. 74.

⁵ Pais D. i. m.

⁶ Imre király a Nagybánya körüli Kékes erdőt olyan határokkal adományozta el, quibus populi Keyckend illam tenerant 1216-i oklevél. 1231: populorum qui vulgo Keyquend dicuntur. A Kékes, úgy látszik, csak e népek szabadságai miatt nem volt olyan szoros kapcsolatban a királyi várral, mint a mellette fekvő Fentős: silvam ... a castro de Zothmar exceptam, 1231. Utóbbi oklevélben a török nép lószínnel összefüggő «kék» nevének még sok emléke van: Kekeluga, Cukynmezey, Keykuspotoka.

⁷ 1271: Fejér VII./3. 71. 1., 1409.-i átírása: DI. 31053.

⁸ ... ad indaginem vulgariter gephu: 1345. Kende, rossz kiadása: Fejér VIII./I. 57. 1. Itt húzódik az Eszteró vize is: Szirmay II. 253. 1.

levél¹ ad pontos képet. Ugyanezen határok közt ma kilenc falut találunk, akkor néhány prediumnak nevezett apró telepén mindössze 33 jobbágycsalád élt s a telepek is csak szigeteket alkottak a «nagy erdőben», nem hihető tehát, hogy ekkoriban pár évtizednél nagyobb multjuk lett volna. Innen keletre, ma és akkor is hasonló jellegű erdős területen, hasonló volt a helyzet. Okleveleinkben nincs nyoma annak, hogy fejlődésük sokban eltérő lenne. Legelső településeik a XIII. század elején tűnnek föl,² de vannak olyanok is, melyek bizonyíthatóan később keletkeztek. A síkon folyó Túr környékének települési keretei tehát az 1100 utáni években rakódtak le.³ Az irányítás az ispánság kezéből részben a nagybirtokokhoz kerül. A Mikola—Adorján vidéki kisbirtokokon kívül, ahol talán még királyi telepítés rakta le az alapokat, mindenfelé több falura kiterjedő magánuradalma hozták fel az első jobbágylakosságot. Sente-Mágócsok, Gutkeledék és Káták Szamosnál gyökeretvert ágai kaptak itt adományokat s rendezkedtek be a használható területeken. A hegyek alján, Sárköz és Meggyes vidékén is összefüggő magánbirtokok voltak, itt azonban nem annyira a gyorsan távozó adományosok, mint inkább a király játszott szerepet a népesítésben. A Bükk aljának viszonyait nem ismerjük pontosan, de annyi bizonyos, hogy ezen az erdős területen is csak a XII. században nőtt meg úgy a népsűrűség, hogy külön ispánság és főesperesség felállítása legyen szükséges.⁴ Itt a királyon kívül a későbbi kép kialakításában alig jutott szerep másnak.

Ha a ritkább népességű foltokat leszámítjuk, ahol — nyugaton, a Nyírségen éppúgy, mint a fiatalabb Túrvidéken — az eredeti kép állandóan módosult s hozzáköltözések, leánytelepülések és új faluk mindig gazdagabbá tették: egészében megállapítható, hogy a XIII. századra megyénk egész síkvidéke meglehetősen sűrűn benépesült s csak a hegyek maradtak még üresen.

A hegyekre ismét egy-kétszáz évvel később s különböző irányokból érkeztek településhullámok. Megállapítható, hogy a magyarság elsőnek, még a XIII. században, néhány patak-

¹ 1181. Szentpétery: Regesta 43—44. l.

² Mikola: 1216 < 1391. Kállay, saec. XIV. 1249, Fejér VII./3. 19. l.

³ Összevág ezzel az is, hogy Ugocsában, egy lépéssel odább, ugyanez a folyamat alig valamivel esik csak későbbi időre. L. Szabó I. i. m. 37. l.

⁴ Részletesen tárgyaljuk a köv. fejezetben.

völgyön át már megszállotta a síkság irányából könnyebben hozzáférhető részeket. 1270-ben¹ áll az Avas szélén a később is tiszta magyar Parlag és Újváros és magyar jobbágynevek bizonyossága szerint jutott ebből a jobbágyanyagból még feljebb, a hegyek belsejébe is.² Délen, a Bükk-hegység zordabb vidékén viszont a XIII. századra alig lépték túl a síkság határát (Béltek, Dobra) és nem jutottak tovább jelentős mértékben később sem. Velük egyidőben jelentek meg a Miszt- és Zazarvölgy német bányászai a két hegyvidék közti süllyedésben. Ők is, mint az említett magyarok többsége, még a királyi uradalomban kaptak szállást. Az Avas és a Bükk végső népi formáját az új földesurak által jobbággyá fogadott románság adta meg, mely a XIV. század közepétől, még századokkal azután is állandó mozgásban s további újabb falukat alkotva, lassan ülte meg a hegyek belsejét. A XIV—XV. században népesült meg intenzívebben részben magyar, részben román jobbágysággal a Szamos hegyek alatt futó szakaszának s Nagybánya város erdőinek vidéke is.

¹ Fejér VII./3. 65. L, 1409.-i átírás: DI. 31053.

² Rákos, Vámfalu, I. az Adattárban.